

ULUS KALIPYARGILARININ İÇERİKLERİ: SOSYAL-YAPISAL DEĞİŞKENLER VE KİMLİKLENMENİN KALIPYARGI İÇERİKLERİYLE İLİŞKİSİ

CONTENTS OF NATION STEREOTYPES: RELATIONSHIPS OF STEREOTYPE CONTENTS WITH SOCIAL-STRUCTURAL PREDICTORS AND IDENTIFICATION

Timuçin AKTAN*, Bilge YALÇINDAĞ**, Tugay ÜNAL*** & Muhammed Emre SÜLLÜ****

ÖZ

Çalışmada ulus kalıpyargılarının içerikleri ile sosyal-yapısal değerlendirmeler ve ulusla kimliklenme arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, ön çalışmada 42 katılımcıdan Türkiye'nin gündemindeki en fazla on ulusu belirtip bu ulusları benzerlik, dostluk ve sevilme boyutlarında değerlendirmeleri istenmiştir. Takip eden asıl çalışmada ise üniversite öğrencisi 205 katılımcıdan Türkler de dahil olmak üzere ön çalışmada elde edilmiş 17 ulusu değerlendirmesi istenmiş ve ulusla kimliklenme düzeyleri ölçülmüştür. Bulgular, ulus kalıpyargılarının yetkinlik, sevecenlik ve aşağılama boyutlarını içerdiğini, bu kalıpyargıların yetkinlik ve sevecenlik üzerinden dört kümede toplandığını ve birçok ulusla yönelik kalıpyargının karma içerikli olduğunu

* Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, taktan@nny.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8159-9278>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, bilgeyalcindag@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7867-7845>

*** Lisans öğrencisi, Nuh Naci Yazgan Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, tugayunal12@gmail.com.

**** Lisans Öğrencisi, Nuh Naci Yazgan Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, memre1475.sullu@gmail.com.

* Makale Geliş Tarihi: 16.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 22.09.2019

göstermiştir. Yetkinlik kalıpyargısının statüsü, sevecenlik kalıpyargısının ise yarışmacı olmama ile ilişkili olduğu, bununla birlikte katılımcıların sosyal kimliği korumak için kalıpyargısal değerlendirmelerinde stratejik davrandıkları gözlenmiştir. Bu doğrultuda, katılımcıların iç gruptan daha yetkin değerlendirdikleri uluslara sevecenlikte iç gruptan daha düşük puanlar verdiği bulunmuştur. Elde edilen bulgular, kalıpyargı içeriği modeli ve sosyal kimlik kuramı çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Kalıpyargıları, Yetkinlik, Sevecenlik, Kimliklenme, Sosyal-yapısal Değişkenler.

ABSTRACT

The aim of the study was to investigate contents of nation stereotypes in relation with social-structural variables and national identification. In the pilot study, 42 participants identified at most 10 nations that are salient in Turkish society, and rated them in terms of similarity, friendship and likeability. In the main study, 205 university students were asked to evaluate 17 nations (including Turks) obtained in the pilot study, and their level of national identification was measured. Results showed that national stereotypes (1) contained competence, warmth and derogation dimensions, (2) they clustered in four categories on competenceXwarmth space, and (3) many of them had mixed contents. Even though status and competence; and competition and (lack of) warmth were related, participants' stereotypical attributions reflected identity concerns, such that nations rated as higher than the ingroup (i.e. Turks) on competence were all rated lower on warmth. Findings were discussed in line with stereotype content model and social identity theory.

Keywords: Nation Stereotypes, Competence, Warmth, Identification, Social-structural Variables.

GİRİŞ

Kalıpyargılar ve önyargılar seksen yılı aşkın bir süredir sosyal psikologların ilgisini çeken bir konu olagelmıştır. Katz ve Braly'nin (1933) ulus kalıpyargılarının içeriklerine yönelik ilk görgül çalışmasıyla başlayan yazın, ayrımcı davranışların

altında yatan bilişsel ve duyuşsal süreçleri anlamamız konusunda önemli katkılarda bulunmuştur (Schneider, 2005). Son yıllarda kalıpyargı literatürüne yön veren Kalıpyargı İçeriği Modeli (KİM; Fiske, Cuddy, Glick ve Xu, 2002) ve onun devamı olan Gruplararası Kalıpyargılar ve Duygulardan Davranışa Haritası (*Behaviors from Intergroup Affect and Stereotypes Map – BIAS Map*; Cuddy, Fiske ve Glick, 2007), kalıpyargıların sosyal-yapısal kaynakları, içerikleri, duyuşsal ve davranışsal sonuçlarını bütünleştiren kuramsal bir çerçeve oluşturmuştur.

Bu çalışmada KİM'den faydalanarak Türkiye'deki ulus kalıpyargılarının içeriklerini ve bu içeriklerin sosyal-yapısal kaynaklarını incelemek amaçlanmıştır. Ayrıca, ulus kalıpyargıları ile ulusla kimliklenme arasındaki ilişkileri irdeleyerek, Sosyal Kimlik Kuramı ve KİM arasında bir köprü kurmak hedeflenmiştir. Böylece, ulus kalıpyargılarını betimleyerek gelecekte bu uluslara yönelik algıları inceleyecek çalışmalara zemin hazırlanması da amaçlanmıştır.

1. ULUS KALIPYARGILARI

Kalıpyargı literatürünün başlangıcından bu yana ulus kalıpyargılarına devam eden bir ilgi söz konusudur. Katz ve Braly'nin (1933, 1935) çalışmalarının ardından, Gilbert (1951) ve Karlins, Coffman ve Walters (1969) Princeton Üniversitesi öğrencilerinin etnik ve ulus kalıpyargılarını incelemiştir. Bu çalışmalar, Katz-Braly çalışmalarında ele alınan gruplar hakkında genel bir olumluya kayma olsa da belli olumsuz atıfların halen devam ettiğini göstermiştir. Benzer çalışmalar Avrupa'da da yürütülmüş, Avrupalıların çeşitli uluslara ve etnik gruplara yönelik kalıpyargıların yetkinlik (*competence*) ve ahlaklılık (*morality*) boyutlarını içerdiği bulunmuştur (Poppe ve Linssen, 1999; Phalet ve Poppe, 1997). Ayrıca, bu boyutlardaki iç grup değerlendirmelerinin görece sabit olduğu, ancak dış grup değerlendirmelerinin makro-ekonomik değişimler ve bireylerin bu uluslara yönelik ekonomik güç ve çatışma atıflarıyla paralel olarak değişim gösterdiği gözlenmiştir (Poppe, 2000).

Bu gibi çalışmalar kalıpyargıların değişimi hakkında bize bilgi sağlamasının yanısıra, ülkeler arasındaki ilişkilerin daha iyiye gitmesi ve ticaretin güçlenmesi için öncüller hakkında da fikir vermektedir. Örneğin, ulus kalıpyargılarının ülkelerin ürettiği ürünlerle ilgili kalite algılarını biçimlendirdiği bilinmektedir (Xu, Leung ve Yan, 2013). Türkiye'nin dış ülkelerle ticari ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflediği düşünüldüğünde (Güçlü, 2017), ulus kalıpyargılarını çalışmak daha da önem kazanmaktadır.

Ülkemizde de sınırlı sayıda çalışma ulus kalıpyargılarını incelemiştir. Örneğin, Harlak (2000) Ege bölgesinde yabancılarla teması olan ve olmayan turistik beldelerde yaşayan köylüleri karşılaştırdığında, temasın daha olumlu kalıpyargılarla sonuçlandığını, Türklerin kendilerine Avrupalıları daha benzer

gördüklerini; İsraililer ve İranlılar gibi belli ulusların düşman kategorisine koyulduğunu bulmuştur. Bir diğer çalışmada, Sağlam (2005) üniversite öğrencilerine 2002 dünya kupasındaki olası karşılaşmalarda hangi ülkenin kazanmasını tercih edeceklerini sormuştur. Katılımcıların tercihleri incelendiğinde ekonomik gücü düşük ülkelerin (Japonya hariç) daha fazla tercih edildiği ve toplumda düşman olarak görülen Amerikalılar ve İsraililer gibi ülkelerin kazanmasının tercih edilmediği görülmüştür. Bir diğer çalışmada, Işık (2012) üniversite öğrencilerinin genel olarak Almanlara yönelik olumlu kalıpyargılara sahip olduğunu bildirmiştir.

Az sayıdaki çalışma Türkiye'deki ulus kalıpyargıları hakkında fikir sağlıyor olsa da bu çalışmaların yöntemlerindeki farklılaşmalar çalışmaların sonuçlarını karşılaştırmayı güçleştirmektedir. Ayrıca, Harlak'ın (2000) çalışması dışındaki çalışmalarda kalıpyargı içeriklerinin kuramsal bir çerçevede ele alınmaması, bu kalıpyargıların olası kaynakları ve davranışsal sonuçları hakkında kestirim yapmayı güçleştirmektedir. Söz konusu sınırlılıkları aşmanın bir yolu, ulus kalıpyargıları bütünleştirici bir kuramsal çerçevede ele almaktır. Fiske ve arkadaşlarının (2002) önerdikleri KİM böyle bir çerçeve sunmaktadır.

2. KALIPYARGI İÇERİĞİ MODELİ ÇERÇEVESİNDE ULUS KALIPYARGILARI

KİM, çeşitli gruplara yönelik kalıpyargıların içeriklerini sistematik bir şekilde incelemek amacıyla, kişilerarası algıları biçimlendirdiği iyi bilinen yetkinlik (*competence*) ve sevecenlik (*warmth*) boyutlarını gruplararası algılara uyarlamıştır (farklı isimlendirmeler için bkz. Fiske, Cuddy ve Glick, 2007; Wojciszke, 2005). Bu bağlamda, yetkinlik bir grubun belli bir amaca ulaşmak için var olan kapasitelerine (örn., zekâ ve sıkı çalışma), sevecenlik ise grubun bu amacının diğerlerinin çıktıkları üzerindeki etkisi ya da grubun niyetine karşılık gelmektedir (örn., arkadaş canlısı olma ve iyi ahlaklılık).

KİM'de, yetkinlik ve sevecenlik değerlendirmelerinin, sosyal-yapısal değişkenler olarak adlandırılan grup statüsü ve grubun yarışmacılığı tarafından biçimlendirdiği belirtilmektedir. Fiske ve arkadaşlarına (2002) göre bir grubun ne kadar yetkin algılanacağına belirleyicisi, o grubun ne kadar statü sahibi olduğu ile ilgilidir. Bu durumun olası bir kaynağı, bireylerin meritokratik bir sistem içerisinde yaşadıklarına inanmaları ve bu sistemi meşrulaştırma eğilimleridir (Oldmeadow ve Fiske, 2007). Sevecenliğin kaynağı ise gruplar arasındaki karşılıklı iş birliği/çatışma ilişkisidir. KİM'e göre, iç grubun sahip olduğu kaynakları ele geçirmeye yönelik gerçekçi tehdit (*realistic threat*) ya da iç grubun değer sistemini ve yaşam tarzını değiştirmeye yönelik sembolik tehdit (*symbolic threat*; Stephan, Ybarra ve Morrison, 2009; ayrıca bkz. Aktan ve Sakallı-Uğurlu,

2013; Kervyn, Fiske ve Yzerbyt, 2015) oluşturan gruplara sevecenlik atfedilmemektedir.

Fiske ve arkadaşları (2002), yetkinlik ve sevecenliğin ortogonal boyutlar olduğunu ve toplumda saygı duyulan iç grupların ve müttefiklerin yüksek yetkin ve yüksek sevecen olarak (YY/YS) algılandığını ve bu gruplara hayranlık (*admiration*) duyulduğunu belirtmiştir. Toplumda düşük statüde oldukları için saygı duyulmayan ve iç grupla yarışma içinde oldukları için sevilmeyen grupların ise düşük yetkin ve düşük sevecen olarak (DY/DS) olarak algılanıp bu gruplara karşı hor görme (*contempt*) duygusunun hissedileceğini savunmuştur. KİM'in en önemli iddiası ise, birçok gruba yönelik kalıpyargıların içeriklerinin karma olduğudur. KİM çerçevesinde, statü sahibi olduğu için saygı duyulan ancak yarışmacı olduğu için sevilmeyen yüksek yetkin ve düşük sevecen (YY/DS) gruplara karşı haset etme (*envy*); statüsü düşük olduğu için saygı duyulmayan ama iç grupla yarışmacılığa girmediği için sevilen düşük yetkin ve yüksek sevecen (DY/YS) gruplara ise acıma (*pity*) duygularının beslendiği belirtilmektedir. Fiske ve arkadaşları (2002), toplumdaki birçok gruba yönelik kalıpyargının karma içerikli olarak gözlenmesini, bu gibi inançların var olan sistemi meşrulaştırıcı inançlar olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Takip eden çalışmalarda da birçok kalıpyargının karma içerikli olduğu (Cuddy ve ark., 2009; Eckes, 2002) ve karma içerikli kalıpyargıların gözlenme sıklığının ülkelerin gelir dağılımındaki eşitsizlikle birlikte arttığı gözlenmiştir (Durante ve ark., 2013).

Karma içerikli kalıpyargılar iddiasının altında yatan fikir, bireylerin içinde yaşadıkları sosyal sistemi meşrulaştırmak için kalıpyargıları dengeleyici bir biçimde kullandıklarıdır; şöyle ki yetkin olarak algılanan gruplara sevecenlik, sevecen olarak algılanan gruplara ise yetkinliğin atfedilmediği belirtilmektedir. Judd, James-Hawkins, Yzerbyt ve Kashima (2005) sahte gruplar kullanarak yürüttükleri çalışmada yetkin olarak sunulan grupların düşük sevecenlikte; sevecen olarak sunulan grupların ise düşük yetkinlikte algılandığını göstermiştir. Araştırmacılar, belli bir boyutta avantajlı olarak sunulan grubun bir diğer boyutta dezavantajlı olarak algılanmasını telafi etme etkisi (*compensation effect*) olarak adlandırmıştır. Takip eden çalışmalar, bireylerin benlik sunumunda (Kervyn, Judd ve Yzerbyt, 2009) ve kendi ulusunu diğer uluslarla karşılaştırmasında da (Yzerbyt, Provost ve Corneille, 2005) telafi etme etkisinin gözlendiğini ortaya koymuştur. Böylece, yüksek yetkinlikte (sevecenlikte) bir ulusla kıyasladıklarında bireylerin kendi uluslarını daha sevecen (yetkin) algıladıkları gösterilmiştir.

Karma içerikli kalıpyargıların kaynağı ile ilgili alternatif bir açıklama Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde sunulmuştur. Bu çerçevedeki tartışmalar, üyelerin iç grubu kayırma (*ingroup favoritism*) davranışını sosyal gerçeklikle çelişmeden stratejik bir şekilde sergilediklerini önermektedir (Doosje, Spears ve Koomen,

1995; Ellemers, Barreto ve Spears, 1999; Ellemers, Van Rijswijk, Roefs ve Simons, 1997). Buradaki sosyal gerçeklik, toplumda geniş kabulü olduğuna inanılan fikirler (örn., Almanlar disiplinlidir) ve/veya nesnel bir gerçeklik üzerinden kurgulanan inançlara (örn., Almanların ekonomisi güçlüdür) karşılık gelmektedir (Poppe ve Linssen, 1999). Genellikle, grupların statüsüyle belirlenen bu gibi inançlar, düşük statüdeki grupları statü farkını göz ardı etmeden kimliklerini olumlamaya yönlendirmektedir. Böylece, düşük statülü grup üyeleri, dış grubun yüksek statüsünü kabul edip kendi iç gruplarını statü ile ilişkisiz bir boyutta (örn., sevecenlik) kayırma eğilimi göstermektedir (Ellemers ve ark., 1999). Bu doğrultuda, Poppe ve Linssen (1999), Avrupa ülkelerindeki ulus kalıpyargılarının ülkelerin ekonomik statülerini yansıtacak şekilde karma içerikli olduğunu bulmuştur.

3. KALIPYARGI İÇERİKLERİNİN BİREYSEL DEĞİŞKENLER VE İÇ GRUP YANLILIĞI İLE İLİŞKİSİ

KİM'de, grup kimliği gibi birey düzeyindeki değişkenlerin etkisi göz ardı edilmiş ve bireysel değişkenlerin olası etkisini kontrol etmek için katılımcılardan kendilerine sunulan grupları “toplumun gözünde” nasıl gördüklerine göre değerlendirmeleri istenmiştir (Fiske ve ark., 2002). Böylece, iç grup yanlılığı gibi birey düzeyindeki değişkenlerin karıştırıcı etkisini kontrol etmeyi amaçlamışlardır. Ancak, yetkinlik ve sevecenlik birer değerlendirme boyutu olduğu için, bu değerlendirmeler üzerinde bireysel değişkenlerin etkili olması beklenebilir (Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013). Bu doğrultuda, Aktan ve Bilim (2016) kadın gruplarına yönelik kalıpyargıların içeriklerini inceledikleri çalışmalarında katılımcılardan “toplumun gözünde” ya da “kendi bireysel fikirlerine göre” değerlendirme yapmalarını istediklerinde, bireysel değerlendirmelerin daha olumlu olduğunu gözlemişlerdir. Ayrıca, katılımcıların düşmanca cinsiyetçilik düzeyi ile kadın gruplarına attıkları yarışmacılık arasında pozitif yönde bir korelasyon gözlemişlerdir (Çalışma 1). Benzer şekilde, Oldmeadow ve Fiske (2007) toplumdaki belli grupların yüksek statüde olmasının doğal bir gereklilik olduğunu dile getiren Sosyal Baskınlık Eğiliminin (*Social Dominance Orientation*; Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994) ve insanların dünyanın adil bir yer olduğuna ve hak ettiklerini genellikle elde ettiğine inanmasını vurgulayan Adil Dünya İnancının (*Just World Belief*; Lerner, 1977) statü-yetkinlik arasındaki ilişkiyi düzenlediğini (*moderation*) bulmuştur. Araştırmacıların bulguları, söz konusu ideolojik inançlara yüksek düzeyde sahip olan katılımcıların statü sahibi olduğuna inandıkları gruplara daha fazla yetkinlik attıklarını göstermiştir. Genel olarak bakıldığında, farklı çalışmalardan elde edilen bulgular, birey düzeyindeki değişkenlerin kalıpyargı içerikleri ve sosyal-yapısal değerlendirmeler üzerinde etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Birey düzeyindeki değişkenlerin kalıpyargısal değerlendirmelerle ilişkili olabileceğine dair bir dizi bulgu telafi etme etkisi üzerine yapılan çalışmalarda elde edilmiştir. Bu doğrultuda Judd ve arkadaşları (2005) düşük statüdeki iç grubuyla yüksek düzeyde kimliklenen üyelerin sevecenlik boyutunda iç ve dış grup farkını abarttıklarını bulmuştur. Benzer şekilde, Yzerbyt ve arkadaşları (2005) Belçikalı ve Fransız katılımcıların uluslarıyla kimliklenme düzeyleri arttıkça diğer ulusla devazantajlı oldukları boyuttaki farklılaşmayı (Fransızlar için sevecenlik; Belçikalılar için yetkinlik) azalttıklarını bulmuştur. Ulusla kimliklenmenin, iç gruba duyusal (*affective*) ve bilişsel (*cognitive*) bir yatırımla ilişkili olduğu düşünüldüğünde (Leach ve ark., 2008), yüksek düzeyde kimliklenen bireylerinin iç gruplarını kayıracak şekilde kalıpyargısal değerlendirmeler yapması beklendiği bir durumdur (Ellemers ve ark., 1999; Poppe ve Linssen, 1999).

4. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada ulus kalıpyargıları KİM çerçevesinde incelenmiş ve kalıpyargısal değerlendirmeler ile birey düzeyinde bir değişken olan ulusla kimliklenmenin ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, uluslara yönelik kalıpyargı içeriklerinin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarını içermesi (Hipotez 1); uluslara yönelik sosyal-yapısal değerlendirmelerin statü ve yarışmacılık boyutlarında ayrışması (Hipotez 2); ulus kalıpyargılarının YY/YS, YY/DS, DY/YS ve DY/DS olmak üzere dört kümede toplanması (Hipotez 3); katılımcıların bu kümelerdeki uluslara yönelik kalıpyargısal değerlendirmelerinin iç grubu kayırma motivasyonu ile biçimlenmesi ve iç grubun (ve müttefiklerin) özellikle sevecenlik boyutunda kayırılması (Hipotez 4); uluslara yönelik statü ve yetkinlik atıfları ile yarışmacılık ve sevecenlik atıfları arasında korelasyonlar gözlenmesi (Hipotez 5); katılımcıların kalıpyargısal değerlendirmelerinin ulusla kimliklenme ile ilişkili olması (Hipotez 6) beklenmiştir.

5. ÖN ÇALIŞMA

Ön çalışmada, katılımcıların Türkiye gündeminde olduğunu düşündükleri ulusları belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, asıl çalışmadaki örnekleme benzeyen daha küçük bir örneklemden veri toplanmıştır.

Yöntem

Katılımcılar

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Psikoloji Bölümünde eğitim gören 42 katılımcı ile yürütülmüştür (36 kadın, 6 erkek). Katılımcıların yaşları 18 ile 25 arasında değişmiştir ($\bar{X} = 20.83, SS = 1.29$). Katılımcıların 41'i (%97.6) etnik kökenini Türk, diğer bir katılımcı ise Kürt olarak belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları ve İşlem

Katılımcılardan Ulus Belirleme Formu ile Demografik Bilgi Formunu doldurmaları istenmiştir. Ulus Belirleme Formunda, katılımcılardan Türkiye'nin gündeminde olduğunu düşündükleri en fazla on ulusu yazmaları istenmiştir. Ayrıca, Harlak'ın (2000) çalışmasındakine benzer bir şekilde, katılımcılardan bu ulusları Türklere benzerlik (dört madde; örn., "... yaşam tarzı açısından Türklere ne kadar benzerdir?"), Türklere dostluk-düşmanlık (bir madde; "...Türklerin ne kadar dostudur/düşmanıdır") ve Türklere tarafından sevilme-sevilmeme (bir madde; "Türkler ... ne kadar sevmektedir?") boyutlarında değerlendirmeleri de istenmiştir. Böylece, katılımcıların tek türden algılanan ulusları (örn. sadece düşman olarak algılanan ulusları) raporlamayıp daha fazla çeşitlilikteki ulusun asıl çalışmada resmedilip edilmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Katılımcıların değerlendirmeleri 5'li Likert tipi skala üzerinden alınmıştır. Son olarak, katılımcıların cinsiyet, yaş ve etnik köken bilgileri almak için demografik bilgi formu kullanılmıştır. Katılımcılar ölçekleri sınıf ortamında doldurmuşlardır. Ölçeklerin tamamlanması yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür.

Bulgular ve Tartışma

Ön çalışmada yer alan 42 katılımcı iki ile 10 (Mdn= 7) adet arasında ulus ismi üretmiş ve üretilen toplam ulus sayısı 42 olmuştur. Frekansların dağılımı incelendiğinde en yüksek sıklıkla anılan ilk 13 ülkenin belirtilme sıklıklarının 8 ile 40 arasında değiştiği ve bu dağılımın medyanının ise 14 olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların en yüksek sıklıkla rapor ettikleri ulusun ABD'liler olduğu, bu ulusu sırasıyla Suriyeliler, Ruslar, Almanlar, İngilizler, Azerbaycanlılar, Yunanlar, Fransızlar, Çinliler, İsraililer, İranlılar, Japonlar ve Iraklıların takip ettiği görülmüştür.

Bu ülkelere ek olarak, katılımcıların daha az sıklıkla belirttikleri Ermeniler (iki katılımcı), Türkmenler (iki katılımcı) ve Hollandalılar (bir katılımcı) da dahil edilerek çalışma sorusu açısından ilginç olan ülkelerin de asıl çalışmada resmedilmesi amaçlanmıştır. Böylece, toplam 16 ulusun asıl çalışmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Katılımcıların yüksek sıklıkla rapor ettikleri 13 ülke değerlendirildiğinde, Türklere en benzer görülen milletin Azerbaycanlılar ($\bar{X} = 4.61, SS = 0.59$), en az benzer görülenin ise Ruslar ($\bar{X} = 1.48, SS = 0.57$) olduğu bulunmuştur. Dost değerlendirmesinde en yüksek puanı Azerbaycanlılar ($\bar{X} = 4.86, SS = 0.36$), en düşük puanı ise (düşmanlık puanı) İsraililer ($\bar{X} = 1.40, SS = 0.70$) almıştır. Son olarak, sevme-sevilmeme değerlendirmeleri incelendiğinde Azerbaycanlıların ($\bar{X} =$

4.86, $SS = 0.36$) en sevilen, İsraililerin ($\bar{X} = 1.40, SS = 0.70$) ise en sevilmeyen ulus olduğu gözlenmiştir (bkz. Tablo 1).

Tablo.1: Ön Çalışmada Üretilen Uluslar ile Asıl Çalışmada Bu Uluslara Yönelik Değerlendirmelerin Ortalamaları

	Ön Çalışma				Asıl Çalışma						
	n	Benzer	Dost	Sevme	n	Yetkin		Sevecen	Aşağılama	Statü	Yarışma
YY/ÇYS* (Küme 1)											
Türk					205	3.78	<	4.55	2.70	3.23	2.05
Azeri	14	4.61	4.86	4.86	97	3.63	<	4.56	1.98	3.02	1.59
Türkmen	2	4.88	5.00	5.00	100	3.68	<	4.40	1.95	2.31	1.56
				Ortalama		3.70^a	<	4.50^a	2.21^a	2.85^a	1.73^a
ÇYY/YS (Küme 2)											
Çinli	10	1.55	2.10	2.10	100	5.02	>	2.85	2.12	4.89	2.60
Japon	8	1.78	2.75	3.13	103	5.33	>	3.42	1.96	5.08	2.24
				Ortalama		5.18^b	>	3.14^b	2.04^a	4.99^b	2.42^{a,c}
DY/DS (Küme 3)											
Suriyeli	37	3.18	3.30	2.46	102	1.79	=	2.00	3.94	1.40	4.01
Yunan	14	2.55	1.86	2.36	96	2.89	>	2.30	3.36	2.58	3.23
İranlı	9	2.67	2.67	2.33	92	2.82	>	2.32	3.41	2.80	2.77
Iraklı	8	2.57	2.43	2.14	100	2.33	=	2.14	3.64	2.15	2.77
Ermeni	2	2.50	1.50	1.50	104	2.71	>	1.73	3.84	2.31	3.47
				Ortalama		2.51^c	=	2.10^c	3.64^b	2.25^a	3.25^{b,c}
YY/DS (Küme 4)											
Amerikalı	40	1.75	1.83	2.60	110	4.69	>	2.10	3.03	5.71	4.73
Rus	33	1.48	2.45	3.09	102	3.81	>	2.12	3.19	4.48	3.69
Alman	32	1.94	2.66	2.38	103	4.73	>	2.21	2.84	4.71	3.61
İngiliz	19	1.59	2.16	2.63	98	4.48	>	2.20	2.91	4.95	3.79
Fransız	12	1.92	1.92	2.00	96	4.00	>	2.53	2.87	4.45	3.19
İsraili	10	1.53	1.4	1.4	97	3.69	>	1.38	3.92	4.08	4.27
Holandalı	1	2	3	3	93	3.78	>	2.39	2.91	3.88	2.66
				Ortalama		4.17^a	>	2.13^c	3.09^c	4.61^b	3.71^b

* Kümeler asıl çalışmada oluşturulmuştur

Not: “<” ve “>” işaretleri $p < .003$ düzeyinde anlamlı farklılaşmaları göstermektedir. Kolonlarda italik olarak gösterilen ortalamalar, Türkler (iç grup) ortalamasından $p < .003$ düzeyindeki farklılaşmaları göstermektedir. Aynı kolondaki iki küme ortalamasının farklı harflerle gösterilmesi, iki ortalama arasında $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılaşma olduğunu göstermektedir.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların Azerileri ve Türkmenleri iç gruba en fazla benzer gördükleri, buna karşın İsraililer ve Çinlileri en az benzer algıladıkları gözlenmiştir. En dost görülen uluslar ise yine Azeriler ve Türkmenler iken, düşman olarak görülenlerin sırasıyla İsraililer, Ermeniler ve Yunanlılar olduğu gözlenmiştir. Katılımcılar, Türkler tarafından en sevilen ulusların da Azeri ve Türkmenler olduğuna inandıklarını, buna karşın en

sevilmeyenlerin ise İsraililer ve Ermeniler olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Sonuç olarak, elde edilen bulguların Harlak'ın (2000) çalışmasıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

6. ASIL ÇALIŞMA

Asıl çalışmada, ön çalışmada belirlenen 16 ulusa (dış grup) ek olarak Türklere (iç grup) yönelik kalıpyargı içerikleri ve bu içeriklerin sosyal-yapısal değişkenlerle ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca birey düzeyinde bir değişken olan ulusla kimliklenme ile toplam 17 ulusa yönelik kalıpyargısal değerlendirmelerin ilişkisi incelenmiştir.

Yöntem

Katılımcılar

Çeşitli bölümlerde okuyan 205 üniversite öğrencisi (165 kadın, 40 erkek) çalışmaya katılmıştır ($\bar{X}_{yaş} = 20.40, SS = 1.31$). Katılımcıların %94.1'i etnik kökeninin Türk (%5 Arap, Çerkes, Avşar, Kürt ve Göçmen; %1 diğer ve cevapsız); %67.8'si bölümünün psikoloji; %58'i ise memleketinin Kayseri olduğunu belirtmiştir. En yüksek sıklıkla belirtilen politik görüşler Laiklik (%11.7), Milli Görüş (%11.2), Müslüman Demokrat (%10.7), Muhafazakar Demokrat (%9.27), Sosyal Demokrat (%8.29), Ülkücü (%8.29), Kemalist (%7.80), Milliyetçi Muhafazakar (%7.32) ve Diğer görüşler (%16.10; örn. Siyasal İslamcı ve Komünist) olmuştur. Katılımcıların % 9.27'si siyasi görüşünü belirtmemiştir. Katılımcılar, kendilerini politik görüş boyutunda (sol-sağ) merkeze (4 puan) yakın olarak değerlendirmiştir ($\bar{X} = 4.39, SS = 1.30$). Katılımcıların anne-baba eğitim düzeyi incelendiğinde, en yüksek sıklıkla gözlenen baba eğitiminin üniversite (%37.4), anne eğitiminin ise lise (%36.1), baba mesleği olarak belirtilen meslek gruplarının sırasıyla esnaf (%32.2), memur (%23.4) ve emekli (%18) olduğu, anne mesleği olarak belirtilen meslek gruplarının ise sırasıyla ev hanımı (%69.3), memur (%16.1) ve emekli (%4.9) olduğu gözlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kalıpyargı İçeriği Ölçeği. Yetkinlik ve sevecenlik boyutlarının ölçmek için Fiske ve arkadaşları (2002) ile Wade ve Brewer (2006) tarafından kullanılan ve Aktan (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan sıfatlardan yararlanılmıştır. Yetkinliği ölçmek için başarılı, beceriksiz, tembel, kararlı, çalışkan, akılsız; sevecenliği ölçmek için sıcakkanlı, bencil, vefakâr, itici, kavgacı ve güvenilir sıfatları kullanılmıştır. Katılımcılar değerlendirmelerini 6'lı Likert tipi skalada yapmışlardır (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 6 = Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada kimliklenme ile kalıpyargı içerikleri arasındaki ilişkiler inceleneceğinden, katılımcıların ulusları toplumun gözünde değerlendirmeleri

istenmemiş, kendi görüşlerini bildirmeleri yönünde yönerge verilmiştir. Böylece, katılımcılardan ön çalışmada belirlenen 16 ulus (dış grup) ile birlikte Türkleri (iç grup) yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında değerlendirmeleri istenmiştir. Kalıpyargı içeriği ölçeklerinin psikometrik özellikleri çalışmanın hipotezleri ile ilişkili olarak bulgular bölümünde sunulmuştur.

Sosyal-Yapısal Değişkenler Ölçeği. Uluslara yönelik statü ve yarışmacılık değerlendirmelerini incelemek için Fiske ve arkadaşları (2002) ile Kervyn ve arkadaşlarının (2015) geliştirdikleri ölçek maddeleri kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye adaptasyonu Aktan ve Bilim (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçekteki iki madde statüyü (“Diğer uluslar arasında, ... ne kadar yüksek bir statüye/prestije sahiptir?” ve “... ne kadar güçlü bir ekonomiye sahiptir?”), iki madde yarışmacılık değişkeninin gerçekçi tehdit boyutunu (“... Türkiye'deki ekonomik kaynaklarının azalmasına ne ölçüde sebep olmaktadır?” ve “... Türkiye'nin sahip olduğu toprakları ne derece kendi kontrolleri altına almaya çalışmaktadır?”) ve iki madde de sembolik tehdit boyutunu (“... Türkiye'deki yaşam tarzına ne kadar zarar vermektedir?” ve “... Türkiye'nin kültürel değerlerine ne kadar zarar vermektedir?”) ölçmeyi amaçlamıştır. Böylelikle, katılımcılar, ön çalışmada belirlenen 16 ulusu statü ve yarışmacılık üzerinden değerlendirmiştir.

Çalışmada Türklerin statüsü diğer ülkeler için kullanılan iki maddeyle ölçülmüştür. Yarışmacılık maddelerinin ise cümle yapıları değiştirilerek (örn., gerçekçi tehdit için “Türkler diğer ulusların sahip olduğu toprakları ne derece kendi kontrolleri altına almaya çalışmaktadır?” ve sembolik tehdit için “Türkler diğer ulusların kültürel değerlerine ne kadar zarar vermektedir?”), katılımcıların gözünde Türklerin diğer uluslar için ne derece gerçekçi ve sembolik tehdit oluşturduğunu ölçmek amaçlanmıştır. Katılımcıların değerlendirmeleri 6'lı Likert tipi skalada alınmıştır (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 6 = Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin psikometrik özellikleri bulgular bölümünde sunulmuştur.

Ulusla Kimliklenme Ölçeği. Leach ve arkadaşlarının (2008) geliştirdiği 14 maddelik kimliklenme ölçeği katılımcıların, bir içgrup olarak, mensubu oldukları ulusla ilişkilenebilecek düzeylerini belirlemek için Yalçındağ'ın (2015) Türkçeye uyarladığı şekliyle kullanılmıştır. Ölçekte, bireyin kendisini grubun ortalama bir üyesi gibi algılaması ile ilgili olan kendini kalıpyargılaştırma (*individual self-stereotyping*; örn. “Ortalama yurdum insanı ile çok ortak şeyim vardır.”); bireyin iç grubunu birbirine benzer üyelerden oluştuğuna, grubun homojen olduğuna dair algısını dile getiren iç grup homojenliği (*in-group homogeneity*; örn. “Türkiye vatandaşlarının pek çok ortak noktaları vardır.”); bireyin grubun üyesi olmaktan memnuniyet duyması ve grubu olumlu algılamasına karşılık gelen doyum (*satisfaction*; örn. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum.”); bireyin gruba bağlılığı ve grupla işbirliği içinde olması, grup etkinliklerine

yaklaşmasıyla ilgili olan dayanışma (*solidarity*; örn. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum.”) ve grup üyeliğinin bireyin benliğinin merkezi bir parçası olmasına karşılık gelen merkezilik (*centrality*; örn. “ Bu ülkenin bir vatandaşı olmam kimliğimin önemli bir parçasıdır.”) boyutlarını ölçen maddeler bulunmaktadır. Bu boyutlarda alınan puanların artması bireyin kimliklenmesinin artması anlamına gelmektedir. Ölçek maddeleri katılımcılara Likert tipi 7'li skalayla sunulmuştur (1= hiç katılmıyorum, 7 = kesinlikle katılıyorum).

Çalışma kimliklenmenin alt boyutlarına odaklanmadığı ve ulusla kimliklenme genel olarak incelendiği için ölçek bir bütün olarak kullanılmış ve analizler ölçek toplam puanı üzerinden analizler yürütülmüştür. Ölçek içerisindeki diğer maddelerle anlamlı korelasyonu da olmayan 8. maddenin (örn. Bu ülkenin bir vatandaşı olmam hakkında sık sık düşünürüm.) çıkartılmasıyla, ölçeğin güvenilirliğinin .93 olduğu bulunmuştur ($\bar{X} = 5.59, SS = 1.12$).

Demografik Bilgi Formu. Yaş, cinsiyet, etnik kimlik, anne-baba eğitimi, anne-baba mesleği ve politik görüşleri belirlemek için demografik bilgi formu kullanılmıştır. Katılımcıların politik görüşlerini ölçerken kendilerini 7'li Likert tipi ölçek üzerinden Radikal Sol ile Radikal Sağ arasında (4= Merkez) bir noktaya yerleştirmeleri istenmiştir. Ayrıca, katılımcılardan kendilerine en yakın buldukları siyasal kimliği sunulan 14 kimlik arasından (örn. Milliyetçi Muhafazakâr) seçmeleri ya da diğer seçeneğini işaretleyip belirtmeleri istenmiştir.

İşlem

Her katılımcı ön çalışmada belirlenen 17 ulustan 11 tanesi hakkında değerlendirme yapmıştır. Bütün katılımcılar önce Türkleri, ardından geri kalan 16 ulustan seçkisiz olarak seçilmiş 10 tanesini değerlendirmiştir. Katılımcılar ölçekleri onar kişilik gruplar halinde sınıf ortamında doldurmuştur. Ölçeklerin tamamlanması yaklaşık 40-45 dakika sürmüştür.

Bulgular

Kalıpyargı İçeriklerine Yönelik Temel Bileşenler Analizi Sonuçları

Ulus kalıpyargılarının içeriklerinin yetkinlik ve sevecenlik üzerinde şekillendiği ile ilgili birinci hipotezle ilişkili olarak temel bileşenler analizleri yürütülmüştür. Katılımcıların farklı ülkeler için yaptıkları kalıpyargı değerlendirmeleri birleştirilerek yürütülen temel bileşenler analizinde özdeğeri 1'den büyük olan üç faktör toplam varyansın %70.05'ini açıklamıştır. Varimax döndürmesi ile faktörler incelendiğinde özdeğeri 3.32 olan birinci faktörün altında olumsuz sıfatların (örn., “akılsız”, “beceriksiz” ve “itici”), özdeğeri 2.78 olan ikinci faktörün altında olumlu yetkinlik sıfatlarının (örn., “çalışkan”, “başarılı” ve “kararlı”) ve özdeğeri 2.43 olan üçüncü faktör altında ise olumlu sevecenlik

sıfatlarının (örn., “güvenilir”, “sıcakkanlı” ve “vefakâr”) toplandığı gözlenmiştir. KİM dikkate alınarak elde edilen faktörler yetkinlik, sevecenlik ve aşağılama (*derogation*) boyutları olarak adlandırılmıştır. Alt ölçeklerin güvenilirlikleri incelendiğinde yetkinlik ölçeği için alfa değerinin .88, sevecenlik için .81 ve aşağılama için ise .83 olduğu görülmüştür.

Uluslar için ayrı ayrı faktör analizleri yürütüldüğünde, 17 ulusun 14'ü için (%82.35) üç faktörlü, geri kalan üç millet için ise dört faktörlü bir yapının oluştuğunu gözlenmiştir. Analiz üç faktöre zorlandığında, açıklanan varyansların %52.15 ile %72.27 arasında ranjlandığı (*Mdn* = %65.68) ve 11 ulus için, faktörlerin olumlu yetkinlik, olumlu sevecenlik sıfatları ve olumsuz sıfatlar şeklinde oluştuğu bulgusu elde edilmiştir. Üç ulus (Çinliler, İsraililer ve Ruslar) için olumsuz ve olumlu yetkinlik sıfatlarının tek faktörde toplandığı ve üç ulus için ise (İraklılar, Suriyeliler ve Japonlar) için ise sıfatların karışık bir şekilde dağıldığı gözlenmiştir. Yetkinlik için güvenilirlik katsayılarının .66 ile .88 arasında (*Mdn* = .82), sevecenlik için .37 ile .87 arasında (*Mdn* = .84) ve aşağılama için ise .55 ile .88 arasında (*Mdn* = .75) değiştiği bulunmuştur.

Sosyal-Yapısal Değişkenlere Yönelik Temel Bileşenler Analizi Sonuçları

Çalışmanın ikinci hipotezi ile ilişkili olarak, katılımcıların farklı uluslar için yaptıkları sosyal-yapısal değerlendirmeler birleştirilerek yürütülen varimax döndürmeli temel bileşenler sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan iki faktör toplam varyansın %88.95'ini açıklamıştır. Özdeğeri 3.45 olan birinci faktör altında statü maddeleri, özdeğeri 1.89 olan ikinci faktör altında ise yarışmacılık maddeleri toplanmıştır.

Uluslar için ayrı ayrı yürütülen analiz sonuçlarında ise özdeğeri 1'den büyük iki faktörün toplam varyansın %69.30 ile %85.67'lik bir kısmını açıkladığı (*Mdn* =80.36), ilk faktör altında yarışmacılık, ikinci faktörün altında ise statü maddelerinin toplandığı görülmüştür.

Statü ölçeği sadece iki maddeden oluştuğu için güvenilirliği Spearman-Brown düzeltmeli iki yarıya bölme yöntemi (SB) ile incelenmiştir. Bütün uluslar için birlikte incelendiğinde, statü (*SB* = .91) ve yarışmacılık (α = .95) alt ölçeklerinin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Ülkeler için ayrı ayrı incelendiğinde, statü alt ölçeğinin güvenilirliğinin .45 ile .94 (*Mdn* = .85), yarışmacılığının ise .73 ile .93 (*Mdn* = .89) arasında ranjlandığı görülmüştür.

Kümeleme Analizi Bulguları

Çalışmamızın üçüncü hipotezi ile ilişkili olarak, katılımcıların kalıpyargı içeriği değerlendirmeleri kümeleme analizleri ile incelenmiştir. Kalıpyargı

kümelerini incelemek için öncelikle hiyerarşik kümeleme analizi (*hierarchical cluster analysis*) ardından, K-ortalama kümeleme analizi (*K-means cluster analysis*) kullanılmıştır. Hiyerarşik kümeleme analizi, birbirine benzer üyelerin bir araya getirilmesi ile her bir üyenin tek bir küme olduğu düzeyden bütün üyelerin tek bir kümede toplandığı düzeye kadar adım adım ilerleyen bir analizdir. Analiz sonucunda elde edilen Dendogram grafiği ile kümeler arasındaki farklılaşma miktarı görülebilmektedir. Ancak, hiyerarşik kümeleme analizinde kümelemenin kaç kümelik çözümlemeye sonlandırılacağını belirlemek için kullanılacak genel kabul gören bir istatistiksel test bulunmamaktadır. Hiyerarşik kümeleme analizinde karar verilen küme sayısını doğrulamak için kullanılacak bir yöntem K-ortalama kümeleme analizidir. Bu analizde, önceden belirlenen küme sayısına göre üyeler kümelenecek ve kümeler arası varyans maksimum, küme içi varyans ise minimum olduğunda analiz sonlanmaktadır. Böylece, hiyerarşik kümeleme analizi ve K-ortalama kümeleme analizinde elde edilen kümelerin üyeleri karşılaştırılarak veri içerisindeki olası küme sayısını belirlenebilmektedir (Everit, Landau, Leese ve Stahl, 2011).

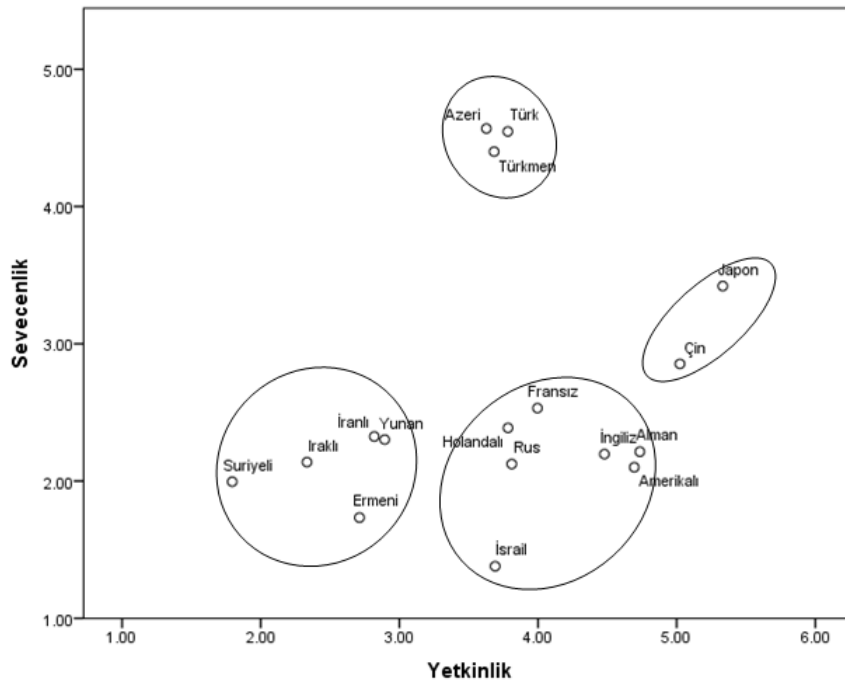
Kalıpyargılarının içeriklerine yönelik yürüttüğümüz temel bileşenler analizleri ulus kalıpyargılarının yetkinlik, sevecenlik ve aşağılama boyutları üzerinde resmedilebileceğini göstermiştir. Ancak, çalışmamızda KİM çerçevesinde tanımlanan kalıpyargı kümelerini incelemek amaçlandığı için kümeleme analizleri sadece yetkinlik ve sevecenlik boyutları üzerinden yürütülmüş, her iki boyuttaki olumsuz sıfatlardan oluşan aşağılama boyutu analizlere dahil edilmemiştir.

Yetkinlik ve sevecenlik üzerinden yürütülen hiyerarşik kümeleme analizinde birçok kümeleme yöntemi denenmiş ve elde edilen kümeleme çözümlerinin veri setine uyumunu (*goodness of fit*) incelemek için cophenetic korelasyon katsayıları (CCC) hesaplanmıştır. En yüksek CCC katsayısının ağırlıklandırılmamış centroid methodu (*unweighted centroid method*) ile elde edildiği ($c = .72$) ve hesaplanan katsayının yeterli bir uyum düzeyi olarak kabul edilen .80'e (Merigot, Durbec ve Gaertne, 2010) yakın olduğu görülmüştür.

Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda elde edilen dendogram incelendiğinde, ulusların dört kümede toplandıkları gözlenmiştir. Dört kümelik çözümlemeyi geçerlemek için yürütülen K-ortalama kümeleme analizinde ulusların kümelerde aynı şekilde toplandıkları görülmüştür. Ayrıca, dört kümelik çözümlemenin geçerliliğini incelemek için Sarstedt ve Mooi'nin (2014) önerdiği varyans oran kriteri farkları (ω_k) hesaplanmıştır. Farklar incelendiğinde, en düşük fark değerinin 11 küme için, bir sonrakinin dört küme için elde edildiği gözlenmiştir (sırasıyla, $\omega_{11} = -98.15$ ve $\omega_4 = -37.04$). Her ne kadar 11 kümelik çözümleme daha fazla varyans açıklamış olsa da basitlik (*parsimony*) ilkesi

uyarınca dört kümeli çözümlene ile devam edilmiştir. Üç ve beş kümeli çözümleneler için varyans farkları incelendiğinde de dört kümelik çözümlenenin hâlâ en iyi seçim olduğu görülmüştür ($\omega_3= 1.43$ ve $\omega_5= 36.68$). Kümeler incelendiğinde, birinci kümede Türkler, Türkmenler ve Azerilerin, ikincide Çinli ve Japonların, üçüncüde Suriyeli, Yunan, İranlı, Iraklı ve Ermenilerin, dördüncü kümede ise Amerikalı, Rus, Alman, İngiliz, Fransız, İsrail ve Hollandalıların yer aldığı görülmüştür (bkz. Şekil 1).

Şekil.1: Ülkelerin Yetkinlik X Sevecenlik Düzleminde Dağılımları

Uluslar kümeleme analizinin önerdiği şekilde gruplandırılmış, her bir ulusun ve kümenin yetkinlik, sevecenlik, aşağılama, statü ve yarışma puanları oluşturulmuştur (bkz. Tablo 1). KİM'de belirtildiği üzere, katılımcıların yetkinlik ve sevecenlik değerlendirmeleri kümeler arası ve küme içinde (ülkeler düzeyinde) karşılaştırılarak küme isimlerine karar vermek amaçlanmıştır.

Küme ortalamaları karşılaştırıldığında, üçüncü küme dışındaki bütün kümelerde, küme ortalamasındaki yetkinlik ve sevecenliğin anlamlı şekilde farklılaştığı, birinci kümenin yetkiden çok sevecen, ikinci ve dördüncü kümenin ise sevecenden çok yetkin algılandığı bulunmuştur (bütün t 'ler > 10.63 , $p < .05$; üçüncü küme için $t(4) = 2.08$, $p = .11$). Ayrıca, küme ortalamaları üzerinden yürütülen varyans analizleri, dört kümenin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaştığını göstermiştir (sırasıyla, $F(3,16) = 26.60$, $p < .001$ ve $F(3,16) = 50.47$, $p < .001$). İkili karşılaştırmalar, birinci ve dördüncü küme arasındaki fark dışında, yetkinlik açısından diğer kümeler arası

farklılaşmaların anlamlı olduğunu göstermiştir (bütün t 'ler > 1.18 , $p < .01$; Küme 1 - 4 için $t(8) = .60$, $p = .11$). Böylece, en yetkin algılanan kümenin ikinci küme olduğu, bu kümeyi takip eden birinci ve dördüncü kümenin yetkinliğinin benzer algılandığı ve en az yetkin algılanan kümenin üçüncü küme olduğu görülmüştür. Sevecenlik boyutunda ise üçüncü ve dördüncü küme arasındaki fark dışında bütün kümeler arasındaki farklılaşmaların anlamlı olduğu bulunmuştur (bütün t 'ler > 1.55 , $p < .01$; Küme 3 ve 4 farkı için $t(10) = .06$, $p = .85$). Böylece, en sevecen algılanan kümenin birinci küme olduğu, bu kümeyi ikinci kümenin takip ettiği ve en az sevecen algılanan üçüncü ve dördüncü kümenin sevecenlik açısından farklılaşmadıkları görülmüştür.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, üçüncü küme dışındaki elde edilen bütün kümelerin karma içerikli olduğu görülmüştür. Söz konusu karma içerikli kümeler yetkinlik ve sevecenlik düzeyleri açısından birbirinden farklılaştığı için Cuddy ve arkadaşları (2009) takip edilerek bu farkları resmedecek şekilde küme adlandırması yapılmıştır. Böylece, birinci kümenin Yüksek Yetkin / Çok Yüksek Sevecen (YY/ÇYS), ikinci kümenin Çok Yüksek Yetkin / Yüksek Sevecen (ÇYY/YS), üçüncü kümenin Düşük Yetkin / Düşük Sevecen (DY/DS) ve dördüncü kümenin ise Yüksek Yetkin / Düşük Sevecen (YY/DS) küme şeklinde adlandırılmasına karar verilmiştir.

Ulusları kendi içinde karşılaştırmak için Bonferroni ($p = .003$) düzeltmesi ile t testleri yürütülmüştür. Analiz sonuçları, Suriyeliler ve Iraklılar dışındaki uluslara yönelik yetkinlik ve sevecenlik farklılaşmalarının anlamlı olduğunu göstermiştir (bütün t 'ler > 4.73 , $p < .001$; Suriyeliler için $t(101) = 2.49$, $p = .014$ ve Iraklılar için $t(99) = 1.84$, $p = .069$). Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, YY/ÇYS kümesindeki ulusların yetkinden çok sevecen, ÇYY/YS kümesindekilerin sevecenden çok yetkin, DY/DS kümesindekilerin sevecenden çok yetkin (Suriyeliler ve Iraklılar hariç) ve YY/DS kümesindeki ulusların ise sevecenden çok yetkin olarak değerlendirildiklerini göstermiştir.

Katılımcıların olumsuz sıfatlar üzerinden yaptıkları aşağılama değerlendirmeleri incelendiğinde, aşağılama puanı en düşük olan kümelerin YY/ÇYS ve ÇYY/YS kümeleri olduğu, bunu sırasıyla YY/DS ve DY/DS kümelerinin takip ettiği görülmüştür ($F(3, 13) = 16.62$, $p < .001$). Katılımcıların statü değerlendirmeleri incelendiğinde, en yüksek statüde algılanan kümelerin ÇYY/YS ve YY/DS olduğu, YY/ÇYS ve DY/DS kümelerinin benzer statüde algılandığı görülmüştür ($F(3, 13) = 24.56$, $p < .001$). Katılımcıların kalıpyargı kümelerine yönelik yarışmacılık değerlendirmeleri karşılaştırılırken ölçüm tipi farklı olduğu için Türkler analizlerden çıkarılmıştır. Böylece, Türkler için en fazla tehdit olarak algılanan kümelerin YY/DS ve DY/DS kümeleri olduğu, ÇYY/YS kümesinin ortalama bir değerde yer aldığı ve YY/ÇYS kümesindeki müttefik

ulusların en az tehdidi oluşturduğuna inanıldığı görülmüştür ($F(3, 12) = 8.47, p < .01$).

Ulus Karşılaştırmaları

Bütün katılımcılar Türkleri (iç grup) değerlendirdikleri için diğer uluslara yönelik yaptıkları kalıpyargısal ve sosyal-yapısal değerlendirmeleri ile Türklere yönelik değerlendirmeleri karşılaştırılmıştır (bkz. Tablo 1). Böylece, dördüncü hipotezde belirtildiği şekilde katılımcıların kalıpyargısal değerlendirmelerini iç grup yanlılığının ne derece şekillendirdiğini incelemek amaçlanmıştır. Ancak, bu karşılaştırmalar, Türklerin yarışmacılığı farklı bir formatta ölçüldüğü için yarışmacılık ölçümlerinde yürütülememiştir.

Bonferroni düzeltmesiyle yürütülen ikili karşılaştırmalar, katılımcıların YY/ÇYS kümesindeki müttefik ulusları Türklerle benzer şekilde yetkin ve sevecen algıladığını (bütün $t < 1.47, p > .05$), aşağılama boyutunda Türklere daha olumlu değerlendirdiklerini (bütün t 'ler $> 7.71, p < .001$) ve müttefik uluslardan sadece Türkmenleri daha düşük statüde gördüklerini göstermiştir ($t(99) = 9.29, p < .001$).

ÇYY/YS kümesindeki uluslarla yürütülen karşılaştırmalarda Türklerin daha az yetkin, daha fazla sevecen algılandığı, bu ulusların aşağılama boyutunda daha olumsuz değerlendirildikleri ve bu uluslara daha fazla statü atfedildiği görülmüştür (bütün t 'ler $> 6.43, p < .001$). DY/DS kümesindeki uluslar ise Türklere daha az yetkin, daha az sevecen görülmüş, aşağılama boyutunda daha olumsuz değerlendirilmiş ve bu uluslara (İranlılar hariç) daha düşük statü atfedilmiştir (bütün t 'ler $> 2.67, p < .001$).

Son olarak, YY/DS kümesindeki uluslar ile karşılaştırmalar incelendiğinde, Amerikalılar, Almanlar, İngilizler dışındaki ulusların yetkinliğinin Türklere benzer algılandığı (bütün t 'ler $< 2.25, p > .023$); bütün ulusların Türklere daha az sevecen değerlendirildiği (bütün t 'ler $> 13.00, p < .001$); Ruslarla İsraililer dışındaki ulusların aşağılama boyutunda Türklere farklılaştırılmadıkları (bütün t 'ler $< 1.80, p > .075$) ve bu kümedeki bütün uluslara Türklere daha yüksek bir statü atfedildiği görülmüştür (bütün t 'ler $> 3.71, p < .001$).

Kalıpyargı İçerikleri ve Sosyal-Yapısal Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Çalışmanın beşinci hipotezi ile ilişkili olarak, sosyal-yapısal değişkenler üzerinden yapılan değerlendirmeler ile kalıpyargı içeriklerinin ilişkisi korelasyon analizleri ile incelenmiştir. Araştırma dış gruplara yönelik algılara odaklandığı için, katılımcıların YY/ÇYS kümesindeki müttefik uluslara yönelik değerlendirmeleri korelasyon analizlerinde kullanılmamıştır. Geri kalan 14 ulusa yönelik kalıpyargı içerikleri ile sosyal-yapısal değişkenler arasındaki ilişkiler hem

ülkelerin ortalamaları (örn. Fransızların toplam yetkinlik puanı) hem de ülkelere yönelik bireysel ölçümler (örn. Fransızları değerlendiren 96 kişinin attığı yetkinlik puanı) düzeylerinde incelenmiştir.

Ülke düzeyinde elde edilen ortalamalar arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, yetkinlik ile sevecenlik arasında pozitif yönde güçlü bir korelasyon gözlenmiştir. Bununla birlikte, statü ile yetkinlik arasında pozitif yönde, yarışmacılık ile sevecenlik arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 2). Ayrıca, yarışmacılık ile yetkinlik ve statü ile sevecenlik arasındaki ilişkilerin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Aşağılama boyutu ile sosyal-yapısal değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise gruplara yönelik olumsuz atıfların statü ile azaldığı, grupların yarışmacılıkları ile ise arttığı gözlenmiştir.

Tablo.2: Sosyal-Yapısal Değişkenler ile Kalıpyargı İçerikleri Arasındaki İlişkiler

Düzye	Yetkinlik	Sevecenlik	Aşağılama
Ülke			
Statü	.95***	.37	-.73**
Yarışma	-.09	-.72**	.50 ^t
Birey			
Statü	.59	.10	-.18
Statü (GA)	.54 / .63	.02 / .18	-.27 / -.09
Yarışma	.05	-.25	.31
Yarışma GA	-.06 / .14	-.30 / -.20	.24 / .39

GA: 10000 örneklem üzerinden bootstrapping yöntemi (BCA) ile hesaplanan %95 güven aralığı.

^t p < .10, * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Bireysel değerlendirmeler üzerinden korelasyonları incelemek için, her bir ülkeye yönelik kalıpyargı içeriği ve sosyal-yapısal değişken arasındaki korelasyonlar hesaplanıp elde edilen korelasyon katsayıları Fisher'in z puanına dönüştürülmüştür (Fiske ve ark., 2002). Daha sonra, z puanlarının ortalaması hesaplanmıştır. Elde edilen ortalamaların anlamlılıklarını incelemek için ise bias-corrected ve accelerated (BCa) bootstrapping yöntemi kullanılarak 10000 örneklem üzerinden %95 güven aralıkları hesaplanmıştır. Tablo 2'de z puanlar üzerinden elde edilen değerler tekrar Pearson'ın korelasyon katsayısına (r) dönüştürülerek sunulmuştur. Buna göre, statü ile yetkinlik ve sevecenlik arasında pozitif, aşağılama boyutu arasında ise negatif yönde korelasyonlar elde edilmiştir. Yarışmacılık ile sevecenlik arasında negatif, aşağılama arasında ise pozitif yönde korelasyonlar bulunmuştur.

Ulusla Kimliklenme ile Kalıpyargısal Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler

Birey düzeyinde ölçülmüş olan ulusla kimliklenmenin, yine birey düzeyinde ölçülmüş olan ulus değerlendirmeleri ile ilişkileri incelenmiştir (bkz. Tablo 3). Böylece, çalışmanın altıncı hipotezi ile ilişkili olarak ulusla kimliklenmenin kalıpyargısal değerlendirmeler ile ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

İç grup/müttefik uluslar ile kimliklenme arasındaki ilişkiler ülke bazında incelendiğinde, ulusla kimliklenme ile birlikte iç gruplara yönelik yetkinlik, sevecenlik ve statü değerlendirmelerinin arttığı, aşağılama ve yarışmacılık değerlendirmelerinin ise azaldığı gözlenmiştir. Söz konusu korelasyon örüntüsü Türkler ve Azeriler için yapılan değerlendirmelerde genellikle anlamlıyken, Türkmenlere yönelik değerlendirmelerde anlamlı olmadığı göze çarpmıştır.

Tablo.3: Katılımcıların Ulusla Kimliklenme Düzeyleri ile Dış Gruba Yönelik Kalıpyargısal Değerlendirmeleri Arasındaki İlişkiler

Kimliklenme	n	Yetkinlik	Sevecenlik	Aşağılama	Statü	Yarışma
İç Gruplar						
Türk	205	.42***	.45***	-.50***	.47***	-.12
Azeri	97	.34***	.20*	-.17	.32***	-.12
Türkmen	100	.16	.03	-.14	.24*	.19 ^t
Dış Gruplar						
Çinli	100	.06	-.04	-.07	.05	.10
Japon	103	.02	-.06	.00	-.03	.14
Suriyeli	102	-.03	-.04	.07	.04	.15
Yunan	96	-.02	-.29**	.16	-.04	.09
İranlı	92	-.02	-.09	.07	-.01	.05
Iraklı	100	.00	-.13	.15	-.02	.08
Ermeni	104	-.04	-.09	-.05	-.04	-.07
Amerikalı	110	.15	-.13	.02	-.16 ^t	.17 ^t
Rus	102	-.11	-.07	.10	-.08	.15
Alman	103	-.06	-.10	.14	-.14	.23*
İngiliz	98	-.05	-.06	.05	-.04	.14
Fransız	96	.08	-.19 ^t	.13	.05	.25*
İsraili	97	-.21*	-.34***	.30***	-.22*	.11
Hollandalı	93	-.33***	-.29**	.23*	-.27**	.27**
Ortalama		-.04	-.14	.09	-.07	.13
BCa CI (%95)		-.10 / .01	-.19 / -.09	.04 / .15	-.12 / -.02	.08 / .18

^t p < .10, * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Not: Ortalama olarak sunulan korelasyon katsayıları Fisher'in z'sinden Pearson'ın r'sine dönüştürülmüştür.

BCa CI (%95): 10000 örneklem üzerinden bootstrapping yöntemi ile hesaplanan %95 güven aralığı

Dış grup olan uluslara yönelik değerlendirmelere ülke bazında bakıldığında ise ulusla kimliklenmenin sevecenlik, yetkinlik ve statüyle genelde negatif; aşağılama ve yarışmacılık ile ise genelde pozitif yönde korelasyonları olduğu görülmüştür. Bu korelasyonların çoğu anlamlı olmamakla birlikte, kimliklenmenin yetkinlik ve statüyle olan korelasyonlarının genellikle .00'a çok yakın olduğu ve özellikle İsraililere ve Hollandalılara yönelik değerlendirmeler ile kimliklenmenin korelasyonlarının anlamlı olduğu dikkat çekmiştir.

Dış grup olan uluslara yönelik korelasyonların ortalamasını incelemek için de Fisher'ın z puanına dönüştürme yapıp 10000 örneklem üzerinden Bias Corrected ve Accelerated bootstrapping yöntemi kullanılarak güven aralıkları hesaplanmıştır. Korelasyon ortalamaları, milliyetçiliğin sevecenlik ve statü ile negatif; aşağılama ve yarışmacılıkla pozitif yönde korelasyonu olduğunu göstermiştir.

7. TARTIŞMA

Uluslara yönelik kalıpyargı içeriklerini incelemek, bu uluslar ile gerek politik gerekse ticari ilişkilere yönelik algıları belirlemek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, ulus kalıpyargılarına odaklanılarak, toplumsal kalıpyargıların değişimini ve bu inançların birey düzeyindeki değişkenlerle ilişkileri incelemek mümkündür. Bu nedenle, çalışmamızda farklı uluslara yönelik kalıpyargıların içeriklerine odaklanılarak bu içeriklerin sosyal-yapısal değişkenler ve ulusla kimliklenme düzeyiyle arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, uluslara yönelik kalıpyargı içeriklerinin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında resmedilebileceği (Hipotez 1); uluslara yönelik sosyal-yapısal değerlendirmelerde statü ve yarışmacılık boyutlarının ayrıştığı (Hipotez 2); bu çalışmada ele alınan ulusların KİM'de belirtilen kalıpyargı kümelerine benzer bir şekilde kümelendiği (Hipotez 3); katılımcıların kalıpyargısal değerlendirmelerinin iç grup yanlılığı motivasyonu ile ilişkili olduğu (Hipotez 4); statü ile yetkinlik arasında pozitif, yarışmacılık ile sevecenlik arasında negatif korelasyonlar gözleendiği (Hipotez 5); ulusla kimliklenmenin kalıpyargısal değerlendirmeleri biçimlendirdiği (Hipotez 6) gözlenmiştir. Ancak, çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgular söz konusu hipotezlerimizi kısmen ya da tamamen desteklemekle birlikte, gelecek çalışmalarda incelenmesi gereken birçok soruyu da ortaya çıkarmıştır.

Ulus Kalıpyargılarının İçerikleri ve Sosyal-Yapısal Belirleyicileri

Çalışmamızdaki faktör analizi sonuçları ulus kalıpyargılarının KİM'de önerildiği şekilde yetkinlik ve sevecenlik boyutlarını içerdiğini göstermiştir. Ayrıca, Aktan ve Sakallı-Uğurlu (2013) önerileri doğrultusunda yetkinlik ve

sevecenlikle ilgili olumsuz sıfatlar kullanıldığında, olumsuz yetkinlik ve sevecenliğin aşağılama olarak adlandırılabilir tek bir boyuta indirgenebileceği görülmüştür. Bu durum, yetkinlik ve sevecenlik boyutlarının olumsuz uça ayrışmadıklarını düşündürmektedir (Aktan ve Bilim, 2016). Söz konusu bulgu, sosyal kimlik kuramcılarının belirttiği gibi dış grubu aşağılama ile dış grubu kayırmamanın farklı olgular olduğu iddiasını desteklemektedir (Hewstone, Rubin ve Willis, 2002).

Sosyal-yapısal değişkenler ile kalıpyargı içerikleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, ülke düzeyinde statünün yetkinlikle pozitif, aşağılama ile negatif yönde; yarışmacılığın ise sevecenlikle negatif, aşağılama ile ise (sınırdan anlamlı) pozitif yönde ilişkisi olduğu görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde, elde edilen korelasyon örüntüsü bireylerin yüksek statüde gördükleri uluslara yetkinliği atfettikleri ve onlara daha az olumsuz özellikler atfetme eğilimine girdiklerini, iç gruba gerçekçi ya da sembolik tehdit oluşturduğuna inandıkları uluslara ise sevecenliği atfetmeyip aşağılama boyutunda daha olumsuz değerlendirdiklerine işaret etmektedir (Fiske ve ark., 2002). Birey düzeyindeki korelasyonlara bakıldığında da benzer bir örüntünün oluştuğu, yalnızca statü ile sevecenlik arasında pozitif yönde beklenmedik bir korelasyonun ortaya çıktığı görülmüştür. Her ne kadar KİM bağlamındaki çalışmalarda statü-sevecenlik arasında gözlenebilen korelasyon ölçme hatasına atfediliyor olsa da (Örn. Cuddy ve ark., 2009; Fiske ve ark., 2002), literatürde bir gruba atfedilen yetkinliğin (ve bununla ilişkili olarak statünün) sevecenliği biçimlendirebildiği yönünde öneriler de bulunmaktadır (Brambilla, Sacchi, Castellini ve Riva, 2010; Roland ve Koch, 2017). Bu ilişkinin daha fazla gruba yönelik kalıpyargı içeriklerinin incelendiği bir çalışmada test edilmesi, statü-sevecenlik ilişkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kalıpyargı İçeriklerini/Kümeleri ile İç Grup Yanlılığı ve Kimliklenmenin İlişkisi

Çalışmamızda elde edilen kalıpyargı kümeleri genel olarak değerlendirildiğinde, birçok ulusa yönelik kalıpyargının karma içerikli olduğu dikkat çekmektedir. Karma içerikli kalıpyargıların sık gözlenmesinin nedeni, bireylerin içinde yaşadıkları sosyal sistemi meşru görme motivasyonlarına atfedilmektedir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004; Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi ve Mosso, 2005). Ancak, karma içerikli kalıpyargıların alternatif bir kaynağı sistemi meşrulaştırma güdüsü değil, sosyal kimliği olumlama olabilir (Aktan ve Sakılı-Uğurlu, 2013). Örneğin, Ellemers ve arkadaşları (1997) belirttiği gibi düşük statüdeki gruplar, yüksek statüdeki dış grubu değerlendirirken bir sosyal yaratıcılık stratejisi olarak iç gruplarını statü ile ilişkili olmayan bir boyutta (sosyallik/sevecenlik) kayırabilmektedir.

Bu çalışmada, katılımcıların Çinliler ve Japonları ÇYY/YS kümesine; Amerikalılar, Ruslar ve İngilizler gibi ulusları ise YY/DS kümesindeki yerleştirmeleri, dünyanın en büyük ekonomilerini temsil eden uluslara karşı yetkinlik boyutunda bir dış grup yanlılığı sergilendiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Türk, Türkmen ve Azerileri YY/ÇYS kümesine yerleştirerek, iç gruplarını sevecenlik boyutunda sosyal yaratıcılık stratejisi açıklamasına uygun şekilde kayırdıkları görülmektedir (Ellemers ve ark., 1997). Bu örüntüye uymayan önemli bir nokta, katılımcıların YY/DS kümesi ile iç gruplarının yer aldığı YY/ÇYS kümesini benzer düzeyde yetkin olarak değerlendirmiş olmalarıdır.

Bu örüntüyü daha iyi anlamak için ülke düzeyinde Türklerin yetkinliği ile YY/DS ülkelerinin yetkinliği karşılaştırıldığında, katılımcıların Amerikalılar, Almanlar ve İngilizleri Türklerden daha yetkin; Ruslar, Fransızlar, İsraililer ve Hollandalıları ise Türklere benzer düzeyde yetkinlikte algıladıkları görülmüştür. Özellikle, ulusla kimliklenme ile İsraililere ve Hollandalılara yönelik yetkinlik atıfları arasında görece güçlü, negatif yönde, Türklerin yetkinliğine yönelik ise pozitif yönde güçlü bir korelasyonlar gözlemlendiği düşünüldüğünde katılımcıların iç grup yanlılığı yaparak bu ulusları ve Türkleri benzer yetkinlikte görme eğiliminde girdikleri savunulabilir. Bu eğilimin bir nedeni, İsraililere tarihsel ve kültürel olarak düşmanlık duyuluyor olması (Harlak, 2000; Sağlam, 2005) ve çalışmanın verileri toplanırken (2018 Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi) devam eden politik tartışmalardan dolayı Hollandalıların medyada düşman bir grup olarak sunulması olabilir.

Çalışmadaki bir diğer önemli bir nokta, YY/DS (ve ÇYY/YS) kümesindeki bütün ulusların statüsünün Türklerden yüksek olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Elde ettiğimiz bu örüntü ile ilişkili olarak, Poppe ve Linssen (1999) de sosyal gerçekliğin yetkinlik boyutundaki yansımalarının, iç ve dış grubu benzer yetkinlikte ya da dış grubu daha yetkin olarak değerlendirme şeklinde olabileceğini belirtmiştir. Son olarak, gözlediğimiz karma içerikli kalıpyargıların sosyal yaratıcılık stratejisi ile ilişkili olduğuna işaret eden bir diğer önemli bulgu, Türklerin hem ÇYY/YS hem de YY/DS kümesindeki ulusların hepsinden daha sevecen olarak değerlendirilmiş olması ve ulusla kimliklenme düzeyi ile Türklere yönelik sevecenlik atfı arasında pozitif, dış gruplara sevecenlik atfı arasında ise negatif yönde korelasyonlar gözlenmesidir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların, söz konusu ulusların Türklerden daha düşük yetkinlikte ve statüde olduğunu belirtmeyerek, bu ulusların ekonomik güçleri ile ilgili sosyal gerçeklikle çelişmeden kendi iç gruplarını (ve müttefiklerini) sevecenlik boyutu üzerinden kayırdığı savunulabilir (Ellemers ve ark., 1997).

DY/DS kümesindeki ülkelere yönelik değerlendirmeler incelendiğinde, ÇYY/YS ve YY/DS kümesindeki uluslara göre ekonomik gücü daha zayıf olan

ulusların bu kümeye yerleştirildiği görülmektedir. Türklere yönelik değerlendirmelerle karşılaştırdığımızda, bu kümedeki bütün ulusların Türklere daha az yetkin ve sevecen görüldüğü, aşağılama boyutunda daha olumsuz değerlendirildiği ve daha düşük statüde (İranlılar hariç) algılandığı dikkat çekmiştir. Harlak'ın (2000) çalışmasında da Yunanlar ve Ermeniler en sevilmeyen uluslar olarak listelenmiş, Suriyeliler, İranlılar, Iraklıların da aynı listede yer almıştır. Bu bağlamda, ilgili ulusların Fiske ve arkadaşlarının (2002) belirttiği gibi toplumda saygın olarak görülmeyen ve sevilmeyen gruplar olduğu savunulabilir.

Ulusla kimliklenme düzeyi ile kalıpyargısal değerlendirmeler arasındaki ilişkilere odaklanıldığında, YY/ÇYS algılanan iç grup ve müttefik uluslara yönelik yetkinlik, sevecenlik ve statü değerlendirmeleri ile pozitif, aşağılama ve yarışmacılık değerlendirmeleri ile ise negatif yönde korelasyonlar gözlenmiştir. Dış gruplara yönelik değerlendirmelerde ise bu korelasyon örüntüsünün tersi yönünde ilişkiler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ülke bazındaki korelasyonların çoğu istatistiksel olarak anlamlı değilse de ortalama korelasyonlar birey düzeyindeki ulusla kimliklenmenin kalıpyargısal değerlendirmeleri biçimlendirdiğine işaret etmiştir. Buradaki ilginç nokta, korelasyon ortalamalarında kimliklenmenin yetkinlikle ilişkisinin anlamlı olmaması, statü ile anlamlı ilişkisinin ise sifra son derece yakın olmasıdır. Buna karşın, en güçlü korelasyonlar kimliklenme ile sevecenlik ve yarışmacılık arasında gözlenmiştir. Bu durum, birey düzeyindeki iç grubu kayırma ya da dış grubu kayırmama ile ilgili yanlışlıkların özellikle sevecenlik ile ilişkili değerlendirmelerde etkili olduğu savını güçlendirmektedir (Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013; Ellemers ve ark., 1997). Gelecek çalışmalarda düşmanlık atfedilen ve atfedilmeyen yüksek statüdeki dış gruplar çeşitlendirilerek statü gibi bir sosyal gerçeklik karşısında bireysel yanlışlıkların kalıpyargısal değerlendirmeleri nasıl şekillendirdiğinin incelenmesi faydalı olacaktır. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, KİM ile paralel şekilde ulus kalıpyargılarının yetkinlik ve sevecenlik boyutlarını içerdiği, bu boyutlardaki değerlendirmelerin sosyal-yapısal değişkenlerle ilişkili olduğu ve birçok ulusa yönelik kalıpyargıların karma içerikli kümelerde toplandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, çalışmamızdan elde edilen bulgular, kalıpyargısal değerlendirmelerin sosyal kimlik ile ilişkili güdülerle (iç grubu kayırma ve kimliklenme) ilişkili olduğunu da göstermiştir. Ancak, çalışmamızda tamamen korelatif bir yaklaşım benimsediğimiz ve yorgunluk gibi karıştırıcı değişkenleri kontrol edebilmek için katılımcıların sadece belli ulusları değerlendirmeleri istenmiş olduğu için sosyal kimlik ile ilgili güdülerin statü-yetkinlik ve yarışmacılık-sevecenlik ilişkilerini nasıl biçimlendirdiği incelenememiştir. Ayrıca, çalışmamızda elde edilen kalıpyargı kümeler değerlendirildiğinde Düşük Yetkin / Yüksek Sevecen kümesinin oluşmadığı görülmüştür. Gelecek çalışmalarda, Bosnalılar, Filistinliler ve Somalililer gibi uluslararası statüsü görece düşük olan

ancak iç grup ile yarışma içersinde algılanmayan grupların eklenmesi ile DY/YS kümesi daha iyi resmedilebilir.

KAYNAKÇA

Aktan, Timuçin (2012), *Compensatory nature of mixed stereotypes: An investigation of underlying mechanisms in the framework of stereotype content model* (Yayımlanmamış doktora tezi) (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi).

Aktan, Timuçin ve Gülçin Bilim (2016), “Kadınlara yönelik kalıpyargıların içerikleri: Kalıpyargı içeriği modeli: Bir inceleme”, *Nesne Dergisi*, 8 (4): 147-182.

Aktan, Timuçin ve Nuray Sakallı-Uğurlu (2013), “Kalıpyargı içeriği modeline sosyal bağlamsal bir yaklaşım: Bağlam içinde kalıpyargı içerikleri”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 16: 15-31.

Brambilla, Marco, Simona Sacchi, Federica Castellini ve Paola Riva (2010), “The effects of status on perceived warmth and competence: Malleability of the relationship between status and stereotype content”, *Social Psychology*, 41(2): 82–87.

Cuddy, Amy J. C., Susan T. Fiske ve Peter Glick (2007), “The BIAS map: behaviors from intergroup affect and stereotypes”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 92: 631-648.

Cuddy, Amy J. C., Susan T. Fiske, Virginia S. Y. Kwan, Peter Glick, Stephanie Demoulin, Jacques-Philippe Leyens, ... ve Rene Ziegler (2009), “Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences”, *British Journal of Social Psychology*, 48: 1-33.

Doosje, Bertjan, Russell Spears ve Willem Koomen (1995), “When bad isn’t all bad: Strategic use of sample information in generalization and stereotyping”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69: 642-655.

Durante, Frederica, Susan T. Fiske, Nicholas Kervyn, Amy J. C. Cuddy, Adabowale Akande, Bolanle E. Adetoun, ... ve Chiara C. Storari (2013), “Nations’ income inequality predicts ambivalence in stereotype content: How societies mind the gap”, *British Journal of Social Psychology*, 52: 726–746.

Eckes, Thomas (2002), “Paternalistic and envious gender stereotypes: testing predictions from the stereotype content model”, *Sex Roles*, 47: 99-114.

Ellemers, Naomi, Manuela Barreto ve Russell Spears (1999), "Commitment and strategic responses to social context", Naomi Ellemers, Russell Spears ve Bertjan Doojsje, (Der.), *Social Identity: Context, Commitment, Content* (Cilt: 1) (Oxford: Blackwell): 127-147.

Ellemers, Naomi, Wendy Van Rijswijk, Marlene Roefs ve Catrien Simons (1997), "Bias in Intergroup Perceptions: Balancing Group Identity with Social Reality", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23: 186-198.

Everit, Brian S., Sabine Landau, Morven Leese ve Daniel Stahl (2011), *Cluster Analysis* (5th Edition) (London: Willey).

Fiske, Susan T., Amy J. C. Cuddy ve Peter Glick (2007), "Universal dimensions of social cognition: warmth and competence", *Trends in Cognitive Sciences*, 11 (2): 77-83.

Fiske, Susan T., Amy J. C. Cuddy, Peter Glick, P. ve Jun Xu (2002), "A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition", *Journal of Personality and Social Psychology*, 82: 878-902.

Gilbert, Gay M. (1951), "Stereotype persistence and change among college students", *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46 (2): 245-254.

Güçlü, Yılmaz (2017), "Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-dis-ekonomik-iliskileri.tr.mfa (20.02.2019).

Harlak, Hacer (2000), *Önyargılar: Psikososyal bir inceleme* (İstanbul: Sistem Yayıncılık).

Hewstone, Miles, Mark Rubin ve Hazel Willis (2002), "Intergroup bias", *Annual Review of Psychology*, 53: 575-604.

Işık, Şehnaz (2012), "Kültürlerarası iletişim bağlamında cumhuriyet üniversitesindeki gençlerin Almanlara yönelik kalıp yargıları", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 36 (2): 159-191.

Jost, John T., Mahzarin R. Banaji ve Brian A. Nosek (2004), "A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo", *Political Psychology*, 25: 881-919.

Jost, John T., Yifat Kivetz, Monica Rubini, Grazia Guermandi, Cristina Mosso (2005), "System-justifying functions of complementary regional and ethnic stereotypes: Cross-national evidence", *Social Justice Research*, 18: 305-333.

Judd, Charles M., Laurie James-Hawkins, Vincent Y. Yzerbyt ve Yoshihisa Kashima (2005), "Fundamental dimensions of social judgment: Understanding the relations between judgments of competence and warmth", *Journal of Personality and Social Psychology*, 89: 899-913.

Karlins Marvin, Thomas L. Coffman ve Gary Walters (1969), "On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students", *Journal of Personality and Social Psychology*, 13 (1): 1-16.

Katz, Daniel ve Kenneth Braly (1933), "Racial stereotypes of one hundred college students", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28: 280-290.

Katz, Daniel ve Kenneth Braly (1935), "Racial prejudice and racial stereotypes", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 30: 175-193.

Kervyn, Nicholas, Susan T. Fiske ve Vincent Yzerbyt (2015), "Forecasting the primary dimension of social perception: Symbolic and realistic threats together predict warmth in the Stereotype Content Model", *Social Psychology*, 46 (1): 36-45.

Kervyn, Nicholas, Charles M. Judd ve Vincent Y. Yzerbyt (2009), "You want to appear competent? Be mean! You want to appear sociable? Be lazy! Group differentiation and the compensation effect", *Journal of Experimental Social Psychology*, 45: 363-367.

Leach, Colin W., Martijn van Zomeren, Sven Zebel, Michael L. W. Vliek, Sjoerd F. Pennekamp, Bertjan Doosje, Jaap W. Ouwerkerk ve Russell Spears (2008), "Group-level selfdefinition and self-investment: A hierarchical (multicomponent) model of in-group identification", *Journal of Personality and Social Psychology*, 95: 144-165.

Lerner, Melvin J. (1977), "The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms", *Journal of Personality*, 45: 1-52.

Merigot, Bastien, Jean-Pierre Durbec ve Jean-Claude Gaertne (2010), "On goodness-of-fit measure for dendrogram-based analyses", *Ecology*, 91 (6): 1850-1859.

Oldmeadow, Julian ve Susan T. Fiske (2007), "System-justifying ideologies moderate status = competence stereotypes: Roles for belief in a just world and social dominance orientation", *European Journal of Social Psychology*, 37: 1135-1148.

Phalet, Karen ve Edwin Poppe (1997), "Competence and morality dimensions of national and ethnic stereotypes: a study in six eastern-European countries", *European Journal of Social Psychology*, 27: 703-723.

Poppe, Edwin (2000), "Changes in national and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe", Jessica ter Wal ve Maykel Verkuyten (Der.), *Comparative Perspectives on Racism* (Aldershot: Ashgate): 191-209.

Poppe, Edwin ve Hub Linssen (1999), "In-group favouritism and the reflection of realistic dimensions of difference between national states in Central and Eastern European nationality stereotypes", *British Journal of Social Psychology*, 38: 85-102.

Pratto, Felicia, Jim Sidanius, Lisa M. Stallworth ve Bertram F. Malle (1994), "Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes", *Journal of Personality and Social Psychology*, 67: 741-763.

Roland, Imhoff ve Alex Koch (2017), "How orthogonal are the big two of social perception? On the curvilinear relation between agency and communion", *Perspectives on Psychological Science*, 12 (1): 122 -137.

Sağlam, Serdar (2005), "Üniversite Öğrencilerinin 2002 Dünya Kupasına Katılan Ülkelere Yönelik Tutum ve Önyargıları", *Sosyoloji Konferansları, Otuzbirinci Kitap- Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'a Armağan* (İstanbul: İ.Ü.İ.F Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi).

Sarstedt, Marco ve Eric Mooi (2014), *A concise guide to market research. The process, data, and methods using IBM SPSS Statistics* (Berlin: Springer).

Schneider, David J. (2005), *The psychology of stereotyping* (New York: Guilford).

Stephan, Walter G., Oscar Ybarra ve Kimberly R. Morrison (2009), "Intergroup threat theory", Todd D. Nelson, (Der.), *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* (New York: Taylor & Francis): 43-60.

Wade, M. Leslie ve Marilynn B. Brewer (2006), "The structure of female subgroups: an exploration of ambivalent stereotypes", *Sex Roles*, 54: 753-765.

Wojciszke, Bogdan (2005), "Affective concomitants of information on morality and competence", *European Psychologist*, 10: 60-70

Xu, Huimin, Ada Leung ve Ruoh-Nan T. Yan (2013), "It is nice to be important, but it is more important to be nice: Country-of origin's perceived warmth in product failures", *Journal of Consumer Behaviour*, 12: 285-292.

Yalçındağ, Bilge (2015), *Searching for the content and scope of morality with a framework of moral foundations theory* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi).

Yzerbyt, Vincent, Valerie Provost ve Olivier Corneille (2005), "Not competent but warm . . . really? Compensatory stereotypes in the french-speaking world", *Group Processes & Intergroup Relations*, 8 (3): 291–308.